

Vad innebär konvertibilitet?

Konvertibiliteten har kommit på modet. Efter de mängder av högstämt beröm som slösats på begreppet kan man lätt få föreställningen att konvertibiliteten skulle bli det viktigaste som hänt världen sen fredsslutet 1945.

Om valutorna vore konvertibla, i ordets gamla goda mening, kunde varje svensk använda sina kronor som han behagade utan konflikter med valutakontoret. Ville han resa till USA behövde han tydligen dollar för att klara sitt uppehälle där och det kunde han köpa för sina svenska kronor. Ville han bosätta sig i USA och därför växla över sin förmögenhet i dollar skulle ingen kunna stoppa honom. På samma ogenerade sätt kunde en svensk importör av maskiner, som funnit att dylika pjäser var bäst och billigast i USA, förlägga sina inköp dit. Allt han behövde göra var att tåga in i Sveriges riksbank med sina kronor och efter gällande växelkurs byta dem mot dollar, som

sedan överfördes till den amerikanske exportören. Fullständig frihet på valutaområdet skulle tydligen råda. Valutorna skulle vara utbytbara; den som hade en viss valuta kunde skaffa sig vilken annan valuta som helst. Besökaren på Sveriges riksbank vore en älskad kund, inte en potentiell valutasmugglare.

Det är inte underligt att man uttrycker sig i glada ordalag om ett sådant tillstånd. Konvertibiliteten innebär nämligen inte bara en välkommen utökning av individens rätt att disponera över sina tillgångar, utan den har också aktningvärda fördelar på ett vidare, samhälls-ekonomiskt plan. Lite schematiskt kan det uttryckas så här: Ett land har naturliga förutsättningar att producera en viss vara, t.ex. bomull, billigt. Om nu ett annat land har stora järnmalmstillgångar bör det tydligen gå in hårt för att exploatera dem och köpa bomull från det första landet. När var och en på sitt håll bearbetar sina naturliga resurser vinner man tydligen mycket genom specialisering och massproduktion. Om valutorna är konvertibla och friheten att sälja och köpa var som helst oinskränkt kan denna effektiva form av samarbete mellan länderna utnyttjas fullt. Det allmänna välbefinnandet växer.

Varför tänder man inte denna goda cigarr? Varför är inte valutorna konvertibla? Varför måste den svenske importören köpa maskinen i England, där den kostar mer än i USA? Förklaringen ligger i dollarbristen. Risken är stor att den svenske importören blir avspisad när han vill köpa dollar. Det är en valuta som vi har ont om, eftersom vi importerar mer från USA än vi exporterar dit. Att vi exporterar så lite till USA skulle inte betyda något om valutorna var konvertibla, ty då kunde vi köpa dollar med någon valuta som vi har överskott av, t.ex. pund. Det skulle gå fint om England sålde mer till USA än det importerade därifrån. Då skulle England nämligen ha ett överskott på dollar, som vi kunde byta mot våra pund och sen använda för inköp i USA.

Men tyvärr har det inte funnits nåt sånt England under efterkrigstiden. England — och de flesta av våra

andra handelspartners — har också lidit av dollarbrist. Den trista följden av detta har blivit det välkända systemet med valutaregleringar och importrestriktioner; man har varit tvungen att försöka skapa jämvikt i handeln med konstlade medel. Det behövdes inte förr i tiden då handeln snabbt och villigt flöt fram i det klassiska triangelmönstret. Europa köpte även då mycket från USA, men importöverskottet kunde täckas tack vare en stor europeisk export till de transoceana råvaruländerna. De valutor som Europa på så sätt tjänade kunde nämligen användas för betalning till USA, eftersom USA i sin tur importerade en mängd varor från de transoceana länderna. Under efterkrigstiden har handeln däremot inte kunnat inordnas under en sådan triangel: dollarområdet förser nu i högre grad både de transoceana länderna och Europa med råvaror, samtidigt som de förra blivit mer industrialiserade och därför mindre beroende av europeiska industrivaror.

Under de allra senaste åren har Västeuropas dollarreserver emellertid ökat och därför kan också konvertibiliteten diskuteras som en praktisk möjlighet. Men den förbättrade balansen beror tyvärr inte på ökad dollarexport, utan närmast på importminskning, omfattande amerikansk hjälp och en allmän expansion i det västeuropeiska näringslivet. Det är alltså inte så lyckligt ställt att Västeuropa kunnat både öka dollarreserverna och avskaffa importrestriktionerna — hade det varit fallet vore en ohämmad konvertibilitet av det slag som skisserats ovan tänkbar. Men så trivsamt är det inte meningen att vi skall ha det. Nu får man tänka sig att till en början i bästa fall införa en på nåt sätt modifierad form av konvertibilitet, t.ex. genom att också i fortsättningen förbjuda kapitalöverföringar och begränsa utbytbarheten till att gälla bara valutautlåningar, d.v.s. personer som bor utanför det egna landet.

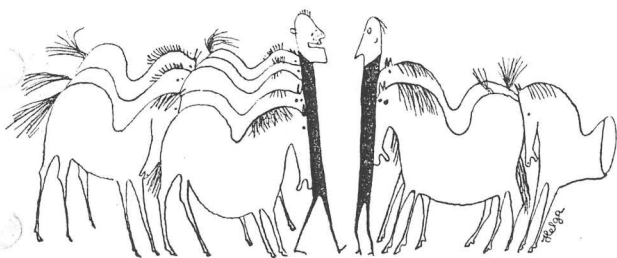
Konvertibiliteten har vissa drag som åtminstone på kort sikt kan kallas nackdelar för det enskilda landet. Den tvångströja som legat över världshandeln under efterkrigstiden har visserligen varit obekvämt och lämnat efter sig åtskilliga skavsår, men den har på samma gång varit ett utmärkt skydd mot konkurrens från andra länder. Exempelvis Sverige har naturligtvis dragit nytta av att importörer utomlands på grund av dollarbristen inte kunnat köpa i USA, utan varit tvungna att vända sig till oss. Blir valutorna konvertibla måste vi tydligen konkurrera med USA om dessa kunder och det kan bli jobbigt; dessutom skulle den svenska hemmaindustrin säkert få känna av USA-konkurrensen. Men särskilt på lite längre sikt är konvertibiliteten tveklöst värd en generös applåd. Den innebär ingen enastående förbättring, men den kan i bästa fall fullkomna vad som redan är bra.

Varför producerar USA så mycket?

När den europeiska ekonomin skulle sättas på fötter efter kriget blev det populärt att skicka delegationer till USA för att studera den amerikanska produktiviteten, d.v.s. produktionen per arbetstimme. Den ansågs och anses ligga betydligt över den europeiska. Delegationerna för iväg, besjälade av tron att i USA fanns det många klipska idéer att hämta. Nu skulle det funderas ut varför

den amerikanska arbetaren är så produktiv. Vid återkomsten till Europa spred delegationerna ofta kring sig ett antal allmänna fraser som förklaring till den höga amerikanska produktiviteten.

Delegationerna — och andra som pysslat med problemet — verkar stå på fastare grund när de återför den överlägsna amerikanska produktiviteten på de större och alltjämt växande investeringarna i maskinell utrustning etc. i USA. Resonemanget har fördelen att man kan hålla det mera konkret och uttrycka sig i kvantitativa termer — utrymmet för metafysiska excesser av den typ som citerats ovan minskar, samtidigt som utrymmet för allehanda statistiska tvetydigheter tyvärr ökar. Man säger sig alltså att om det nu är sant vad som uppges i en nyligen publicerad OEEC-rapport att investeringarna i USA uppgår till 380 dollar per år och invånare mot 70 à 160 dollar i Europa och om det vidare är sant att den

amerikanske arbetaren har 8 hästkrafter bakom sig medan den europeiska bara har $2\frac{1}{2}$, då är det heller inte så rasande märkvärdigt att amerikanen kan producera betydligt mer än europeen. Slutsatsen blir givetvis att det först och främst måste investeras mer per arbetare i Europa om det amerikanska försprånget ska hämtas in.

Det är två frågor som berörts här: Är den amerikanska produktiviteten högre än den europeiska och, i så fall, varför? En amerikansk forskningsinstitution har publicerat en rapport där författaren försökt uppskatta de industrianställdas produktivitet i ett antal länder (Stanford Research Institute: Productivity in manufacturing in the postwar period in Canada, Western Europe, and the United States). Frågan inför den här typen av undersökningar är alltid: Vågar man citera dem? Tänk om någon tog siffrorna på absolut allvar! Det är lite tillspetsat uttryckt inte meningen; när rapporten säger att produktiviteten i Sverige bara är hälften av den amerikanska betyder det nämligen inte att den är det, det betyder bara att den i denna speciella undersökning och från de där angivna förutsättningarna och med de där använda beräkningsmetoderna uppskattats till det. Håller man det i minnet kan undersökningens resultat vara värt ett omnämnande i all korthet.

Undersökningens resultatet är inte särskilt smickrande för Västeuropas del. Skall vi tro rapporten så är de industrianställdas produktivitet i Västeuropa genomsnittligt bara 35 % av den amerikanska. Det betyder alltså att när den europeiske företagaren anställer tre arbetare för att framställa en viss produkt, så kan hans amerikanska kollega klara sig med en arbetare. Sverige ligger som sagt en bra bit över genomsnittssiffran, eller på 50 %. Canada kommer upp i hela 80 % och England i 45 %, medan Belgien, Danmark, Tyskland och Norge ligger mellan 30 och 40 %.

Som förklaring till den överlägsna amerikanska produktiviteten säger rapporten bl.a. att den amerikanske företagaren är en dynamisk och expansiv herre, inriktad på att sälja och producera stora varumängder till låga priser. Hans utländske yrkesbroder är däremot något av

en gammal ängslig bokhållare, mest intresserad av höga, »betryggande» priser och vinstmarginaler samt en begränsad produktion. Arbetskraftens och lönnernas bristande rörlighet i Europa är en annan faktor som verkar hämmande på produktiviteten. Och, konstaterar rapporten, det är ju klart att den amerikanske arbetaren drar nytta av de goda undervisningsmöjligheterna i USA, inte minst utanför skolschemat; tänk bara vad man kan lära sig på att reparera den »allestädes närvarande bilen».

Frågan i vad mån den höga amerikanska produktiviteten sammanhänger med större investeringar per anställd glider rapporten förbi med ett försiktigt ja. Det problemet ventileras däremot med desto större energi av den kände amerikanske ekonomen Solomon Fabricant i en nyligen publicerad uppsats. (Economic progress and economic change i The 34th Annual Report of the National Bureau of Economic Research.) Fabricant tycks närmast anse att andra faktorer spelar största rollen. Han målar en bild i glada färger av en progressiv, dynamisk ekonomi, där alla jobbar för glatta livet för att öka sitt ekonomiska välbefinnande. Det kan de göra i en stor marknad utan tullhinder, som tillåter specialisering och massproduktion. En avundsvärd välbefinnandökning blir följden.

Depressionen som försvann

Nu kan vi lugnt hålla oss med en ganska så bestämd uppfattning om utvecklingstendenserna i konjunkturen igen. Under första halvåret 1954 var det ju nära nog omöjligt, vi visste inte åt vilket håll det pekade. De motstridiga tendenserna skar sig våldsamt mot varandra och man kunde inte göra stort mer än att registrera dem. Den försiktige och om sitt anseende måne aktade sig däremot för att göra definitiva prognoser. Men nu är läget förändrat och vi kan tämligen riskfritt påstå att konjunkturen är på väg uppåt.

Dessa optimistiska rader gäller naturligtvis först och främst konjunkturläget i USA. Västeuropa har ju till allmän förvåning och glädje arbetat på bra hela tiden, trots avmattningen i USA — den avmattning som nu tycks vara över och vändas i sin motsats. Nedgången i den amerikanska industriproduktionen berodde närmast på lagerminskningen, och nu förefaller det som om lagren och med dem industriproduktionen skulle ha stabiliserats. Frågan är närmast: Hur mycket kommer den amerikanska produktionen att stiga? Enligt en som sig bör optimistisk, amerikansk prognos blir ökningen i industriproduktionen 5 % fram till mitten av 1955.

Vad skulle det betyda för Västeuropas del? Den västeuropeiska ekonomin har tydligen varit så stark att den inte kunnat rubbas av deflationistiska impulser från USA. Vad händer då om vi plötsligt börjar utsättas för inflationistiska impulser? Får vi en galopperande inflation?

Livstids straffarbete

När Lagerman för många år sedan var chef för Husqvarna brukade han förvisa dem som på något sätt försyndat sig till smedjan, det värsta stället i verkstaden. En arbetare som uppträtt särdeles indisciplinärt fick också prompt »smedjan på livstid». Men efter några år försämrades konjunkturerna och uppsägningarna haglade och drabbade även denne missdådare. Han uppsökte dock genast Lagerman och erinrade om att han ju tillförsäkrats arbete i smedjan på livstid.

Ja, ja, replikerade Lagerman, men jag har förlåtit dej.